

Oponentský posudek diplomové práce

Pavla Toráčová – Teorie institucionální reality Johna R. Searla

ÚFAR, FFUK září 2006

Autorka podává ve své diplomové práci podrobný výklad Searlovy teorie institucionální reality. Na několika místech dospívá ke zjištěním, v jejichž světle se jisté části Searlovy teorie jeví jako nedostatečně zdůvodněné. Autorka v takových případech Searlem rozvíjenou pozici neopouští, nýbrž předkládá návrhy, které jsou plně v duchu této pozice a snaží se ji posílit či doplnit. Právě tato pečlivá snaha o porozumění a případné domýšlení zkoumané teorie patří – kromě jasného a srozumitelného stylu – k hlavním přednostem diplomové práce.

Tázání po specifičnosti „institucionální reality“ se soustřeďuje na otázku, co je to za zvláštní skutečnosti (peníze, majetek, vláda, manželství), které existují pouze díky tomu, že je určité společenství jako takové uznává. Searle zde navazuje na své předchozí práce o intencionalitě vědomí. Institucionální realita má svůj původ ve vědomí bytostí, které ji uznávají. „Institucionální realita vzniká ve výkonech vědomí těchto [vědomých] bytostí“ (str. 3). Lze rozlišovat různé „výkony vědomí“, nacházet mezi nimi hierarchické vztahy – a Searlova teorie bude spočívat právě v popsání základních typů „výkonů vědomí“ a v ustavení hierarchie mezi nimi. Pavla Toráčová v první části uvádí do intencionalní analýzy institucionálních faktů, aby se pak ve druhé části věnovala vztahu institucionální reality k přírodě. Třetí část se soustředí na konstitutivní pravidla aktů a činností spjatých s institucionální realitou. Tato pravidla nejsou vždy předmětem či tématem vědomí, jsou takřkajíc „neviditelná“.

V první části Pavla Toráčová přesně vystihuje základní napětí charakteristické pro institucionální fakty: „jsou spoluutvářeny lidských rozuměním. Přesto jsou pro nás objektivní realitou“ (5). Tyto předměty jsou zároveň závislé na výkonu vědomí, které je jako takové uznává, a zároveň jsou tím, čím jsou, „objektivně“. Pavla Toráčová ukazuje, že Searle chce potrhout tuto „objektivitu“ způsobu bytí institucionálních faktů, přičemž sahá k postupu, který je problematický: snaží se převést intencionalní struktury „na ‘objektivní‘ biologické procesy.“ (str. 8). Intencionalita je biologický fenomén, který má v nižších stupních podobu hladu, zíně, naděje, agrese, na vyšším vývojovém stupni pak podobu výkonu, který utváří institucionální realitu. Searle zde plynule přechází od popisu určitého jevu (výkonu vědomí v němž vzniká institucionální fakt) k jeho výkladu prostřednictvím vývoje. Jinými slovy: popis podstaty určitého jevu přechází ve výklad o jeho genezi (citát na str. 7n., viz též str. 43). Spolu s Husserlem se můžeme tázat: lze vykládat podstatu pomocí geneze? Jiný postup, jímž Searle podtrhuje objektivitu institucionálních faktů, je důraz na kolektivní utváření těchto faktů (11). Přitom se snaží prosadit názor, že kolektivní intencionalita je neodvozená (a opět: je to „biologicky původní, neodvozený fenomén“, str. 12), tj. není to intencionalita seskládaná s jednotlivých intencí subjektů.

Samotný popis výkonu vědomí, jímž je utvářena institucionální realita, je prostý: určitému předmětu je vědomím přiřazena určitá funkce (způsob použití). Přiřazení nemusí být vědomým výkonem, stačí, když člověk daný předmět v této funkci používá. Významným Searlovým rozlišením, nad nímž se Pavla Toráčová zamýšlí, je rozlišení mezi hrubými a institucionálními fakty. Zatímco hrubé fakty splňují jim přiřazenou

funkci na základě svých materiálních vlastností (např. páčidlo, Searle mluví o kauzálních funkcích, str. 18), institucionální fakty vznikají přiřazením nekauzální funkce (např. peníze).

Rozlišení hrubých a institucionálních faktů je místy vyhroceno do té míry, že je obtížné na ně přistoupit. Například čteme, že v předmětu (kousku papíru), jemuž přisoudíme nový status (peněz), „není nic (!), co by bylo s touto funkcí nutně spojeno“ (str. 22). V podobném smyslu mluví autorka o „nahodilosti přiřazení nekauzální funkce“ (str. 31).¹ Zároveň se dozvídáme, že „existence institucionálních faktů je závislá na existenci hrubých faktů“ (str. 24), neboť „každý institucionální fakt musí být nakonec zakotven v materiální realitě“ (str. 23).

Tím se dostáváme k tématu druhé části: místo institucionální reality v přírodě. Zatímco hrubé fakty mají „ontologicky objektivní způsob bytí, institucionální fakty mají způsob bytí ontologicky subjektivní“ (str. 37), přičemž objektivita zde znamená nezávislost na pozorovateli, zatímco subjektivita znamená závislost na pozorovateli či uživateli: v tomto smyslu mají institucionální fakty svou – přiřazenou – funkci jen subjektivně (str. 41). Pavla Toráčová ukazuje, do jakých obtíží ústí toto rozdělení skutečnosti a jaká možná pojetí nechává Searlova teorie otevřená (str. 42 – 51). Asi nejradikálnější a vůči Searlovi nejkritičtější námitku klade autorka tam, kde naznačuje Husserlovu odpověď na otázku, „jak chápeme danost materiálního předmětu?“ (str. 55). Materiální vlastnosti odhalujeme v „teoretickém zkoumání, které je vyšším výkonem našeho vědomí, výkonem fundovaným ve vědomí základním, kterým je smyslové vnímání“ (str. 56).

V tomto smyslu bychom pak mohli těžko mluvit o hrubých faktech, neboť „vše, co odhalujeme, je čerpáno z vědomí samého“ (tamt.). Ovšem jak se ve světle podobných námitek jeví Searlova teze, podle níž je posledním (nejnižším) prvkem, jemuž je přiřazována funkce, nutně hrubý fakt? Autorka upozorňuje, že i hrubý fakt je předmětem určité intence, jež mu přiřazuje funkci (zde „kauzální“). Searlovo tvrzení o fundaci institucionálních faktů v aktech hrubých tak autorka opatrně reformuluje: „závislost institucí na hrubých faktech [by] znamenala závislost schopnosti vytvářet institucionální realitu na schopnosti chápat realitu hrubou.“ (64).

V souladu s tím Pavla Toráčová v samotném závěru vyjadřuje své stanovisko, když „distinkci v oblasti výkonů intencionality (distinkci mezi přiřazením kauzální a nekauzální funkce)“ považuje za „velmi cennou“, za „zajímavější a plodnější než distinkci mezi institucionálními a hrubými fakty.“ (str. 66).

Diplomová práce Pavly Toráčové splňuje požadavky kladené na diplomovou práci. Přichází s přesnou interpretací zvolené teorie, formuluje námitky a nabízí možná řešení. Stále si nicméně kladu dvě otázky:

- Co přesně znamená teze o biologické povaze intencionality? Je to pokus vysvětlit evolučně (genezí) svébytnost určitého fenoménu (podstaty)? Co přesně u Searla znamená „biologický“? Míní se život v nejširším významu, nebo objektivní rysy živých bytostí pozorované přírodní vědou? Co je to „hrubá biologická realita“ (44), na niž Searle místy redukuje mentální fenomény (45 – 47)?

¹ Podle Locka může funkci peněz hrát jen to, co lze neomezeně hromadit a co se nezkaží. Je takové přiřazení funkce kouskům kovu či papíru opravdu ryze nekauzální? Je toto přiřazení „nahodilé“?

- Je rozlišení mezi přiřazením nekauzální funkce a přiřazením kauzální funkce – pojaté jako rozlišení dvou různých typů intencionálních výkonů – udržitelné? Lez rozlišující kritérium (splňování funkce na základě materiální vlastnosti – splňování funkce na základě kolektivní shody) použít bez ohledu na druhé odlišení, jež je autorce méně sympatické, totiž odlišení hrubých a institucionálních faktů?

Při četbě pojednání o teorii institucionální reality se mi paradoxně stále znovu kladla nikoli otázka „Jak je možná institucionální realita?“, nýbrž „Jak je možná hrubá realita?“

Uvedené otázky nejsou kritikou práce Pavly Toráčové. Autorka sama si je opakovaně klade, aniž by ovšem chtěla opustit rámec zkoumané teorie. Právě tato loajální kritika patří k sympatickým rysům její práce. Hodnotím ji bez váhání jako **výbornou**.

V Praze, 17. září 2006

